

บทคัดย่อ

ระบบการเกษตรของไทยในปัจจุบันเป็นระบบการเกษตรที่อยู่ภายใต้กระแสทุนนิยมโลก หรือมีการครอบงำจากกระแสทุนนิยม การเกษตรก็เป็นเกษตรแผนใหม่หรือการเกษตรแบบมีสัญญา (Contract Farming) อาศัยปัจจัยการผลิตจากภายนอกชุมชน เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมี ยาฆ่าแมลงและเมล็ดพันธุ์ แม้กระทั่งการเลือกที่จะผลิตอะไรนั้น เกษตรกรก็ไม่มีสิทธิที่จะเลือกและกำหนดราคาได้เอง (ซึ่งเป็นลักษณะของการผลิตที่ตอบสนองตลาดโดยตรง) ขณะที่ผลกระทบต่างๆที่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาสุขภาพอนามัยของผู้ผลิต ปัญหาระบบนิเวศน์เสื่อมโทรม เช่น ดินเสื่อม เกิดโรคระบาดในแม่น้ำลำคลอง ปลาตาย เป็นต้น ถือว่าไม่ได้อยู่ในความรับผิดชอบของนายทุน เป็นบทบาทของเกษตรกรที่ต้องดูแลเอง แต่เกษตรกรไม่ได้รับการคุ้มครองหรือมีสวัสดิการใดๆ ที่คอยให้ความช่วยเหลือ นอกจากรายได้ที่เกิดขึ้นจากผลผลิตเท่านั้น

พื้นที่บ้านโนนหัวน้ำไฟ หมู่ 6 ตำบลวังเพิ่ม อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะการทำ การเกษตรแบบมีสัญญากับบริษัทเอกชน โดยบริษัทจะให้เงินลงทุนทั้งในเรื่องเมล็ดพันธุ์ ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี และอุปกรณ์อื่นๆที่จำเป็น รวมถึงการจ้างแรงงานด้วย และระหว่างที่รอผลผลิตจะมีตัวแทนจากบริษัททำการ ตรวจสอบแปลงเกษตรเพื่อดูคุณภาพผลผลิต บริษัทจะหักต้นทุนเมื่อเกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตได้ บางรายที่ขาดทุนบริษัทก็จะไม่คิดต้นทุนกับเกษตรกร ถือว่าเป็นสวัสดิการอย่างหนึ่งของบริษัท แต่หากเกษตรกรคิดค่า ต้นทุนในเรื่องแรงงานของตนเองก็คงไม่คุ้มค่า เพราะการเกษตรในแต่ละรุ่นจะใช้เวลาในการดูแลรักษา ประมาณ ๓ เดือน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เกษตรกรไม่สามารถประกอบกิจกรรมอย่างอื่นได้เลย วิถีชีวิตเกษตรกร เปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อขาย ความสัมพันธ์ทางสังคมกับญาติพี่น้อง บ้านใกล้เรือนเคียง หดหายไป ดังคำพูด ของเกษตรกรว่า "เกษตรแบบทิมพีทิมน้อง" (เกษตรแบบทิ้งญาติพี่น้อง)

งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาถึงสภาพการทำการเกษตรของเกษตรกรแบบมีสัญญา รูปแบบการจัดสวัสดิ การของเกษตรกร ทั้งโดยชุมชน ภาคเอกชน และรัฐ รวมทั้งสถานการณ์ที่รัฐจัดสวัสดิการในปัจจุบันว่าทั่วถึง และเพียงพอหรือไม่ อย่างไร เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมสำหรับเกษตรกรแบบมีสัญญา ต่อไป ผลการศึกษาพบว่า

เกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบมีสัญญา เกษตรกรทำนาและรับจ้างในแปลงเกษตร และเกษตรกรที่รับ จ้างนอกภาคเกษตร มีความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นลักษณะการสัมพันธ์เพื่อสร้างผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน เช่น กลุ่มเกษตรและกลุ่มรับจ้างทำนา เมื่อเสร็จสิ้นฤดูทำนา เกษตรกรที่ทำนาก็จะกลายเป็นแรงงานในแปลงเกษตร ซึ่งเป็นการสร้างประโยชน์ซึ่งกันและกัน คือ สร้างงานให้เสร็จสมบูรณ์แก่กลุ่มเกษตรกร และสร้างรายได้แก่กลุ่ม แรงงาน โดยคนที่เป็นแรงงานมีทั้งญาติพี่น้องและคนจากหมู่บ้านใกล้เคียง

ลักษณะความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนเรื่องผลประโยชน์ต่างตอบแทน ส่งผลให้แนวคิดการทำการเกษตร เปลี่ยนไป จากการผลิตภายในครัวเรือนเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก วิถีการเกษตรเช่นนี้ทำให้เกษตรกรหลาย รายต้องกู้เงินเพื่อมาลงทุน หากขาดทุนก็กลายเป็นหนี้ หากได้กำไรก็อยู่ตัว หากขาดทุน 2-3 ปี ก็กลายเป็นหนี้ ข้ำซาก ทำให้เกิดความเสี่ยงในด้านเศรษฐกิจของครอบครัว

ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและเครือญาติ เป็นไปในทิศทางที่นับวันจะยิ่งห่างเหินและเอาใจใส่ต่อกันน้อยลง บางครอบครัวที่ลูกไม่สบายไม่สามารถพาไปรักษาได้ทันท่วงทีจนลูกเสียชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนก็เกิดการเปลี่ยนแปลง จากที่เคยเป็นกิจกรรมที่ทุกครอบครัวมีส่วนร่วมกลายเป็นกิจกรรมที่มีคนเฒ่าคนแก่เท่านั้นที่ให้ความสำคัญ การพึ่งสารเคมีและยาฆ่าแมลงเพื่อเร่งให้เกิดผลผลิตจำนวนมากสำหรับค้าขาย ส่งผลให้เกิดสารพิษที่ตกค้างในน้ำที่ชาวบ้านใช้ในการอุปโภคและบริโภค รวมทั้งทำให้เกิดความเสี่ยงในปัญหาสุขภาพด้วย

ด้านการจัดสวัสดิการ จำแนกออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การจัดสวัสดิการของชุมชนเอง เช่น การจัดตั้งกลุ่มช่างซ่อม กลุ่มเลี้ยงโค กระบือ กลุ่มออมทรัพย์ หรือกลุ่มสาธารณสุขมูลฐาน ซึ่งเป็นการระดมเงินทุนและเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้กู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยขั้นต่ำ และเป็นการช่วยเหลือกันในลักษณะการบรรเทาทุกข์ ไม่สามารถให้การช่วยเหลือได้เต็มที่ ซึ่งบางครั้งเกษตรกรบางครัวเรือนก็เข้าไม่ถึงสวัสดิการต่างๆที่มีในชุมชน อีกประเภทคือ การจัดสวัสดิการของรัฐโดยรวม ส่วนใหญ่ผลประโยชน์ที่เกิดจากสวัสดิการจากรัฐมักไม่ได้ตกอยู่กับเกษตรกร เช่น การประกันราคาข้าว เจ้าของโรงสีจะได้ประโยชน์จากเงินประกันของรัฐมากกว่า หรือ กองทุนหมู่บ้านละล้าน ชุมชนยังไม่มีความพร้อมในการบริหารเงินกองทุน แทนที่จะเป็นกองทุนที่คอยให้ความช่วยเหลือเกษตรกร กลับเป็นกองทุนที่มาสร้างภาระให้กับเกษตรกรมากขึ้น